

Doc. PhDr. Jasňa Pacovská, CSc.
Katedra českého jazyka a literatury FP TUL

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Jana Huleji
Teorie rámců a její edukační možnosti

Předložená disertační práce upoutá v prvé řadě **aktuálností tématu**. Originálním způsobem rozvíjí bádání v oblasti kognitivní lingvistiky. Ještě před několika roky jsme v pracích představitelů české kognitivní lingvistiky četli, že se jedná o přístup k jazyku, který se v českém prostředí etabluje velmi pozvolna. Čeští kognitivní lingvisté (převážně lingvistky) měli potřebu do svých prací včlenit jistou obranu vůči představitelům strukturního přístupu k jazyku, kteří kognitivistům vyčítali odklon od české tradice, obviňovali je z převahy intuitivního pohledu na jazyk nad vědeckým pohledem vycházejícím z propracované exaktní metodologie aj. Situace se již částečně proměnila, kognitivní přístup začíná být vnímán jako kompatibilní se strukturalistickým, ale o rovnocennosti těchto pohledů se čeští lingvisté vyjadřují velmi zdrženlivě. V této situaci je text Jana Huleji velkým přínosem, neboť opouští obranářskou pozici a po přečtení celé práce můžeme konstatovat, že i v českém prostředí je kognitivní přístup k jazyku již etablovaný.

O aktuálnosti tématu lze mluvit jak z pohledu **teoretického uchopení problematiky**, tak z hlediska praktických aplikací. V teoretické části autor problematiku velmi zdařile zasazuje do širšího kontextu, představuje kognitivní lingvistiku i z těch pohledů, které v našem prostředí byly dosud zastřené. Když představuje výchozí zahraniční práce tohoto směru, nezůstává u souhrnu klíčových poznatků, ale odhaluje vždy ještě něco, co zájemcům o tuto oblast bádání vyjeví nové souvislosti. Jak vyplývá z názvu práce, autorovi nejde o prezentaci klíčových koncepcí a pojmů kognitivní lingvistiky. Ta představuje, řekneme spolu s autorem, rámec, v němž se odvíjejí výklady *teorie rámců* – centrálního tématu, a v němž jsou, nejprve implicitně, následně explicitně představeny edukační možnosti této teorie. Právě orientace práce na edukaci si zaslouží mimořádné ocenění. Dokazuje tím totiž, že myšlenka o přátelskosti kognitivní lingvistiky vůči uživatelům a o snadném přenosu jejích poznatků do výuky není proklamací; autor ji přetavil v realitu. Je třeba poznamenat, že zmíněnou myšlenku formulovala téměř před 20 lety L. Janda, dosud však v našem školství zaznamenala jen velmi nepatrnou odezvu. Jan Huleja svým celým textem, zejména však 3. a 4. kapitolou, vybízí pedagogy ke změně.

Lze bez sebemenších pochybností konstatovat, že J. Huleja **naplnil všechny cíle**, které v úvodu práce formuloval. Představil široký potenciál teorie rámců, konkrétně názorně ukázal, jak lze teorii využít pro kulturnělingvistické a diskurzní analýzy, dále, což je významným teoretickým přínosem, poukázal na interakci americké kognitivní lingvistiky a slovanské etnolingvistiky a, to považuji za stěžejní, doložil, jak lze s teorií rámců pracovat ve výuce. Prokázal relevanci úvodního tvrzení: *Z jiného pohledu tak na ni (autorovu práci) můžeme nahlížet jako na rozsáhlou didaktickou aplikaci teorie rámců. Domnívám se totiž, že v ní není prakticky nic, co by se nadalo edukačně využít a k čemu by nebylo možné ve spolupráci se studenty dospět* (s. 9).

Text se rovněž vyznačuje **promyšlenou volbou metod výzkumu**. Již z teoretické části je zřejmé, že autor nezkoumá pouze poznatky, které představitelé jednotlivých teoretických koncepcí přinesli, ale že pečlivě studuje, jakými způsoby se k nim dobrali. Již sám název práce *Teorie rámců a její edukační možnosti* naznačuje, že se J. Huleja musí vypořádat s dvěma velkými tematickými oblastmi, jež v sobě zahrnují mnoho problémových okruhů a evokují řadu otázek. Na první pohled se může zdát, že přemostění mezi kognitivním přístupem k jazyku, do nějž je zasazena teorie rámců, a pedagogikou, jejíž zázemí je pro

artikulaci edukačního potenciálu nezbytné, vyžaduje velké úsilí. Je tomu tak patrně proto, že jsme stále ještě zvyklí nazírat problematiku prizmatem jedné „čisté“ disciplíny, a tak vidíme spíše to, v čem se témata a výzkumné oblasti liší, než to, co je spojuje.

Autor disertační práce má **schopnost nazřít poznatky kognitivnělingvistického výzkumu z hlediska pedagogické praxe**. Nečiní tak surputným úsilím o dosažení pragmatických cílů, ale pedagogický potenciál vyjevuje s lehkostí a naprosto přirozeně. Jak ke spojenci dospěl, popisuje zcela jasně a jednoduše, nikoliv zjednodušeně. Rozhodně velmi vstřícně vůči čtenáři, kterým může být jak lingvista, tak pedagog. Mezi hlavní adresáty tohoto spisu, i když je autor přímo nepojmenovává, je nepochybně třeba zařadit učitele mateřského jazyka, a to jak ze základní školy, střední, tak vysoké; a pak samozřejmě jejich žáky a studenty. Možná, že se některým vyjeví to, co již v náznacích tušili, ale netroufali si formulovat. J. Huleja čtenáři nabízí nejen potvrzení tušeného, ale dodává odvalu k přenosu do výuky. Autor svůj přístup skromně propaguje, ústrojně využívá, ale předně dodává čtenářům textu odvalu k jeho aplikaci; přinejmenším je vybízí k vnímavosti vůči kognitivnímu potenciálu jazyka.

Jedním z důvodů, proč text čtenáře, odborníka, ale i zájemce o téma, který není vybaven hlubší znalostí teorie, zaujme, je **provázanost jednotlivých tématických celků a odhalování souvislostí**, které leckdy mohou překvapit.

Po úvodu, v němž se dovídáme, co nám text nabídne, následuje třicetistránková kapitola, představující teorii rámců a rámcování. Je obsahově velmi bohatá a vypovídá o autorově transdisciplinární erudici. Jak jsem již uvedla výše, práce je vstřícná vůči širokému okruhu čtenářů, a to platí i o teoretické části. Autor se však čtenářské obci nepodbízí, drží linii vědeckého textu, vyjadřuje se precizně, volí jednoznačnou odbornou terminologii. Teoretické pojednání začíná vymezením pojmu „rámec“ a pojmů souvztažných a představením významných teoretických koncepcí. Autor vyložil, co v úvodu slíbil. S odkazem na řadu odborných publikací z různých vědních disciplín představil několik *teoretických pohledů na to, jak jednotlivci či společnosti vnímají a organizují realitu a jak o ní komunikují* (s. 8).

Všechny teorie a pojmy autor uchopuje tvůrčím způsobem, vybírá to podstatné, upozorňuje na styčné body přístupů, ale i na jejich specifika. Vše zasvěceně komentuje, výchozí koncepce vzájemně propojuje a rozvíjí. Již v této části uvádí řadu ilustrativních příkladů. Při četbě teoretické kapitoly mohou čtenáře, jenž se soustavněji zabývá problematikou kognitivní lingvistiky a možnostmi jejího využití ve výuce, napadat různé otázky, různá doplnění, někdy může být i zneklidněn, že autor leccos opomněl. Čte-li soustředěně dál, odpovědi nachází a většinou souzní s jeho očekáváním. J. Huleja má schopnost vést se čtenářem dialog; to ve vědeckých textech nebývá samozřejmostí.

Z hlediska české kognitivní lingvistiky je třeba ocenit, jak autor upozorňuje na významnou roli Georgie P. Lakoffa v teorii rámců, neboť v domácích publikacích tento jeho přínos bývá spíše odsunut do pozadí. Zejména se to týká Lakoffova akcentu na význam rámců v politickém diskurzu, který se projevuje v masmédiích, kde dochází k boji o veřejné mínění. J. Huleja zdůrazňuje ty Lakoffovy myšlenky, jež upozorňují na absenci racionální argumentace, empatie, emočního prožívání. Tyto názory mají stěžejní význam v boji proti mediální nigramotnosti a v rozvíjení mediální gramotnosti, o niž J. Huleja usiluje ve 4. kapitole, v níž se soustředí na **edukační potenciál teorie rámců**. Přímou mediální výchově věnuje sice jen šest stran textu, avšak toto téma průběžně prostupuje většinou textu.

Podobných zvýraznění myšlenek různých významných osobností, jejichž dopad na rozvoj kognitivního přístupu k jazyku a jeho využití ve výuce jsme si dosud nemuseli být vědomi, nacházíme řadu. Týká se to např. průniků teorie jazykového obrazu světa a tradiční americké kognitivní lingvistiky, tzv. „struktury očekávání“ – pojmu D. Tannenové, kterou máme u nás spatřovat s jiným směrem lingvistického bádání, nebo tzv. „generativních metafor“

M. Reina a D. Schöna aj. Autor vyzdvihuje poznatek o apercpci (s. 12), což ve mně vzbuzuje otázku, zda by nebylo vhodné zmínit ještě termín expektace, s nímž hojně pracuje psycholingvistika. Termín totiž evokuje souvztažnost s pojetím D. Tannenové.

Klíčová a současně nejrozsáhlejší kapitola práce představuje rámce Ostravy v českém jazykovém obrazu světa. Tato část je pevně ukotvená v představené teorii, předně však upoutá pozornost **propracovanou metodologií.** Najdeme zde četné odkazy na teorii jazykového obrazu světa, již propracovali představitelé tzv. lublinské školy v čele s J. Bartmińským. Co se týká metod výzkumu, J. Huleja se inspiruje Bartmińského metodologií a tvůrčím způsobem ji rozvíjí. V této části práce je autor velmi precizní a důsledný. Pracuje se všemi třemi typy dat jako lublinští lingvisté, tedy s daty systémovými, empirickými a textovými. Pomocí těchto tří typů dat získává soubor, který nazývá „ostravský Text“, čímž odkazuje na Toporův Petrohradský text. V posudku by patrně bylo vhodné procházet spolu s autorem práci se všemi typy dat a zmínit všechny poznatky a odhalení, někdy i překvapivá, jež se vyjevují. Zaměřím se ale pouze na **data empirická.** Ta totiž učitelům odhalují, jací jsou žáci a studenti a jak vnímají svět, v němž žijí. Současně učitele **představená metoda sběru dat a jejich interpretace může inspirovat k vlastním výzkumům,** které mohou být realizovány jednodušší formou a mohou dát nahlédnout do vnímání různých výseků reality. O zjednodušení se zmiňují zejména proto, že J. Huleja si počíná jako zdatný výzkumník, který kompetentně zachází i se sociolingvistickými metodami. Konkrétně se jedná o využití sémantického diferenciálu. Zejména způsob statistického vyhodnocení považují v kontextu lingvistických prací za nadstandardní.

Že se námaha vložená do zpracování všech typů dat autorovi zúročila, je zřejmé. Jak autor říká, všechny typy dat jej přivedly ke konzistentnímu obrazu Ostravy, empirická data, která představovala odpovědi mladých Čechů, jej aktualizovala. Respondenti zejména vnímali Ostravu jako ošklivé a hornické město, následně jako město hutnické. Ukázala se také odlišnost v rámcování u pražských a u ostravských studentů; tím se potvrdila odlišnost, k níž dochází ve vztahu autostereotyp vs. heterostereotyp. Pražští studenti vnímali Ostravu jako periferii, ostravští jako osudové město. Výzkum přinesl ale i specifická obohacení, mezi nimiž bylo nejvýznamnější akcentování moravskoslezského nářečí.

Čtvrtá kapitola, co se počtu stran týká nejstručnější, ale obsahově velmi hutná, je komprimací všech edukačních námětů, které byly v průběhu textu naznačeny. O těch jsem se již na několika místech svého posudku zmínila a náležitě jsem se snažila zdůraznit jejich přínos – pro teorii i praxi. V této kapitole se **z inspiračních námětů stávají konkrétní výzvy.** Tak, jak jsou formulovány, jak respektují výchovné a vzdělávací cíle předmětu český jazyk a literatura a jak reagují na nezdary v realizaci mediální výchovy v řadě škol, vzbuzují naději, že je pedagogové vyslyší.

Co se týká formulace výzkumných otázek, zajímalo by mě, proč autor volí pro obyvatelské jméno podobu Ostravan (pak i Pražan, Brňan). Jsou tyto spisovné tvary rozšířené a obvyklé i v běžné spontánní komunikaci? Domnívám se, že se častěji setkáváme s nespisovnou podobou Ostravák (Pražák, Brňák), viz vtipy o Ostravácích (Pražácích, Brňácích), nikoliv o Ostravanech (Pražanech, Brňanech).

I když se moderní didaktika oprávněně brání předkládání petrifikovaných návodů, podle nichž by měl učitel vyučovat, doporučovala bych, aby kapitola 4. 2. 2 byla rozšířena o několik ilustrativních příkladů tak, jak je tomu např. v kapitole 4. 1. 3.

O autorově erudici vypovídá rozsáhlý seznam odborné literatury, který práci uzavírá. Kromě již klasických prací z oblasti kognitivní lingvistiky autor uvádí i tituly, které české kognitivnělingvistické publikace obvykle necitují, čímž **přispívá k rozšíření domácí**

teoretické základny kognitivního přístupu k jazyku. Je na škodu, že seznam literatury směšuje odbornou literaturu s prameny, které slouží jako doklady jazykových a textových dat. Toto oddělení obou typů publikací je ve vědeckém textu obvyklé.

Disertační práce je psána vytríbeným jazykem, stylistická a stylizační úroveň je vysoká. V textu se vyskytují pouze ojedinělé typografické chyby.

Vzhledem k novému pohledu na teorie kognitivní lingvistiky a k množství inspirací pro výuku českého jazyka a literatury a mediální výchovy se domnívám, že by předložený text měl být publikován. Určitě by našel široké spektrum čtenářů.

Práce Mgr. Jana Huleji *Teorie rámců a její edukační možnosti* splňuje podmínky kladené na disertační práce.

V Praze dne 9. 9. 2018

doc. PhDr. Jasňa Pacovská, CSc.